

לשון הרע כשהרשות נתונה

ראשי פרקים

- א. שיטת רש"י בעניין לשון הרע "באפי תלתא"
- ב. הבחנה בדברי הרמב"ם בין שני סוגים מרכזיים של לשון הרע
- ג. שיטות שאר הראשונים בהיתר "אפי תלתא"
- ד. דיון בדיני התשובה על עבירת לשון הרע
- ה. סיכום הדברים להלכה

בדיון קצר זה ננסה לתת מענה לשאלה, האם תועיל רשותו של אדם שיספרו עליו לשון הרע, אם לאו.

א. שיטת רש"י בעניין לשון הרע "באפי תלתא"

מצינו בגמרא:

אמר רבה בר רב הונא: כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא, לית בה משום לישנא בישא;
 מ"ט? חברך חבא אית ליה, וחברא דחברך חבא אית ליה.

ערכין טו, א'¹

וכתב רש"י בהסבר היתר זה:

דמיתאמרא באפי תלתא - שהבעלים אמרוה בפני ג',המגלה אותה אינו לשון הרע. שזה גילה
 תחלה דעתו שאם מגלה אותו אינו חושש, דמידע ידע דסופה להגלות, דחברך חבא אית
 ליה, וזה מגלה לחבירו וזה לחבירו עד שיודע.

כלומר, כאשר אדם מספר דברים על עצמו, והשומעים הם רבים, מותר להם לספר הלאה, כיוון שברור
 שאינו מקפיד כל כך, שהרי אמר הדברים בצורה כזו שהוא יודע שיוודעו לרבים.
 מבואר בדבריו שהיתר זה מבוסס על העובדה שאותו אדם התיר לספר עליו לשון הרע.
 דבריו הובאו להלכה ע"י החפץ חיים, וזו לשונו:

אם אחד גילה לחבירו באפי תלתא ענין עסקו ומסחרו², וכיוצא בזה, דברים אשר בסתמא
 אסור אחר כך לגלות לאחר פן יוכל להגיע לו על ידי זה הזק או צער, אך עתה שגילה לו
 דבר זה באפי תלתא אם כן ראינו שאינו חושש לזה אף אם יתגלה לבסוף, ולכן מותר לזה

1. וכן בבא בתרא לט, א.

2. ההדגשות מכאן ולהבא הן שלי, י.ר.

השומע ממנו לכתחילה לגלות לאחרים כל כמה שלא גילה דעתו שהוא מקפיד על זה, אך שלא יחסרו לזה הפרטים המבוארים לעיל בענינא דאפי תלתא.
 חפץ חיים, כלל ב מהלכות לשון הרע, סעיף יג

מכל זה נראה להסיק בפשטות לשאלתנו, כי כאשר ניתנה רשות מפורשת, על אחת כמה וכמה שיהיה מותר לספר לשון הרע.

ב. הבחנה בדברי הרמב"ם בין שני סוגים מרכזיים של לשון הרע

כתב הרמב"ם בפרק ז' מהלכות דעות:

א. המרגל בחבירו עובר בלא תעשה שנאמר לא תלך רכיל בעמך, ואע"פ שאין לוקין על דבר זה עון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל, לכך נסמך לו ולא תעמוד על דם רעך, צא ולמד מה אירע לדואג האדומי.

ב. אי זהו רכיל זה שטוען דברים והולך מזה לזה ואומר כך אמר פלוני כך וכך שמעתי על פלוני אע"פ שהוא אמת הרי זה מחריב את העולם, יש עון גדול מזה עד מאד והוא בכלל לאו זה והוא לשון הרע, והוא המספר בגנות חבירו אע"פ שאומר אמת, אבל האומר שקר נקרא מוציא שם רע על חבירו, אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני וכך וכך היו אבותיו וכך וכך שמעתי עליו ואמר דברים של גנאי, על זה אמר הכתוב יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות.

ה. אחד המספר בלשון הרע בפני חבירו או שלא בפניו, והמספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק חבירו בגופו או בממונו ואפילו להצר לו או להפחידו הרי זה לשון הרע, ואם נאמרו דברים אלו בפני שלשה כבר נשמע הדבר ונודע, ואם סיפר הדבר אחד מן השלשה פעם אחרת אין בו משום לשון הרע, והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר.

מבואר בדבריו שיש שני סוגים מרכזיים של דיבורים אסורים:

1. דיבור שעל ידו מגנה את חברו.
2. דיבור שעל ידו מזיק לחברו.

ביסוד החלוקה ניתן יהיה לומר שדיבור שעל ידו מתגנה חברו הוא עבירה עצמית שאיננה תלויה בשאלת תוצאות דיבורו. עצם הדיבור אודות בריאתו של הקב"ה הוא רע. מה שאין כן בדיבור מזיק, שהוא עבירת נזיקין שתלויה בתוצאות, או לפחות שיש בה פוטנציאל לתוצאה שלילית.

ע"פ הבנה זו ניתן יהיה לטעון שהיתרו של הרמב"ם הוא דווקא ב"דברים אלו", דהיינו הדיבורים המזיקים, ולא התיר בדברי גנות.³

3. יש לציין שבדברי הח"ח לא מצינו חלוקה כזו בדברי הרמב"ם, אולם נראה שיש בכל זאת מקום לטענה זו בדיוק דבריו. ועוד, שאחרת יקשה על שיטת הרמב"ם ב"אפי תלתא", שתבואר לקמן, שהרי נהנה מעבירה, ומה בכך שידוע בכל אופן? אולם בניזקין ניתן לומר, שלא הוא גורם את הנזק. ועיין בעבודת המלך (הובא במהדורת הרב קאפח): "רבים האריכו מאד בזה... ולולא דמתספינא הו"א דרבנו השמיענו דין חדש שלא עמדו עליו. דהנה כתב רבנו והמספר דברים שגורמים וכו', דר"ל דלה"ר לא מקרי דוקא אם אומר דבר גנאי על חברו, אלא גם אם אומר דברים שיכולים לגרום לו היזק ואפילו רק להפחידו ה"ז לה"ר. ומקור הדברים ציין הכס"מ מעובדא

יש להעיר שהרמב"ם הבין אחרת מרש"י את היתר "אפי תלתא", ולשיטתו הוא מבוסס על העובדה שהנזק ייעשה בין כה וכה, שהרי "חברך חברא אית ליה". אולם אין בכוחו להתיר סיפור דברי גנות, שהם לכשעצמם עבירה שאינה תלויה בתוצאות.

אם צדקו דברינו, הרי שהרמב"ם יודה לרש"י בהיתרו לדברי נזק, שכן מסתבר שאם אדם התיר להזיק לו, הדבר יהיה מותר, אולם בדברי גנות יחמיר הרמב"ם, שכן המדובר אינו בר הכי להתיר לו לספר דברי גנות. זאת מכיוון שהעבירה אינה כנגדו בלבד אלא גם כלפי שמים.⁴

ג. שיטות שאר הראשונים בהיתר "אפי תלתא"

להרחבת הדיון, ולתועלת הרבים בכלל, נביא כאן את שיטות שאר הראשונים בענין "אפי תלתא", כפי שסוכמו על ידי החפץ חיים:

- פשוט ומוסכם לכו"ע שאסור ללכת ולספר לשון הרע על חברו, אפילו אם יספר בפני שלושה, ואדרבה, ככל שירבו השומעים, העוון גדל.
- שיטת התוס': כאשר אדם אומר משפט הניתן להבנה בשני אופנים, מותר לאומרו בפני שלושה, כיוון שיודע שיגיע לאוזני המדובר, ודאי מתכוון לאופן החיובי ("נורא בי פלניא") - שיטה זו נפסקה להלכה בכלל ב', סעיף ב'.
- שיטת רבינו יונה: מדובר בדברים שמותר לאומרם בדיני לשון הרע, אולם אסור בדיני מראית עין (כגון שייחשד כחנף). אם אומרם בפני שלושה, מותר (כי כאילו אמר בפניו). גם שיטה זו נפסקה להלכה, והובאה בכמה מקומות ובהם כלל ד' ס"ק ל"ב.
- שיטת הרשב"ם: מדובר שאחד משלושת השומעים הלך לאותו אדם שסיפרו עליו ואמר לו שפלוני דיבר עליו כך וכך, ואין בזה רכילות, כיוון שבין כה וכה הדבר היה נודע לו. שיטה זו נדחתה מן ההלכה, עיין הלכות רכילות כלל ב' סעיף ג'.
- שיטת הרמב"ם⁵: מדובר שאחד משלושת השומעים הולך ומספר הלאה, ומותר, כיוון שממילא יודע ברבים. זאת בתנאי שהדבר ייעשה בדרך אקראי, תוך כדי שיחה, ולא מתוך כוונה להפיץ את

דרי" בן גרים, (שבת דף לג: יתבי רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון, ויתבי יהודה בן גרים גבייהו. פתח רבי יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהן של אומה זו: תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות. רבי יוסי שתק. נענה רבי שמעון בן יוחאי ואמר: כל מה שתקנו - לא תקנו אלא לצורך עצמן, תקנו שווקין - להושיב בהן זונות, מרחצאות - לעדן בהן עצמן, גשרים - ליטול מהן מכס. הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם, ונשמעו למלכות. אמרו: יהודה שעילה - יתעלה, יוסי ששתק - יגלה לציפורי, שמעון שגינה - יהרג. ...נפק לשוקא, חזייה ליהודה בן גרים, אמר: עדיין יש לזה בעולם? נתן בו עיניו, ועשהו גל של עצמות.) או מעובדא דדואג דהוי מספר לשון הרע לשטת רבינו וכמ"ש לעיל. וע"ז סיים ואם נאמרו דברים אלו בפני שלושה וכו', שהרי אין זה גורם לו הזיק עוד שכבר נודע הדבר. דסבירא ליה לרבינו כר"ת שם בשבת דרי" בן גרים תלמיד רשב"י ובודאי לא היה מספר הדברים לבני ביתו אם היה בהם לחא דלשון הרע. ומוכרח לומר דכיוון דאמר רשב"י הדברים בפני שלושה כדאיתא בגמרא שם סבר ריב"ג דאין בו עוד לה"ר, והוא לא נתכוון להעביר הקול, ונענש ע"י רשב"י משום שבדברים שלמלכות צריכים להיזהר ביותר, עכ"פ סבלו רשב"י ובנו על ידו. ולפ"ז דווקא בענינים שכאלה, הא בעלמא דברים שנאמרו בפני שלושה אין בהם עוד משום לשון הרע (וכל חלוקה זו היא בין דברים שעדיין יכולים להזיק - כמו עניני מלכות - לדברים שכבר נעשה הנזק - אבל בגנאי כבר כתב למעלה שאין פה היתר - י.ר.) ודייק רבינו לכתוב "דברים אלו" דלכאורה מיותרים - אלא ודאי כדאמרן".

4. עיין ח"ח כלל ח סעיף א': "אין חילוק באסור סיפור לשון הרע בין אם המספר הוא איש או אשה, קרוב או רחוק, אף דרגילות הוא כמה פעמים שלא יקפיד האיש שנאמר הגנות עליו על המספר מצד אהבת הקרבה אשר ביניהם.. ועיין שם במ"ח ס"ק ב שלמד כן ממעשה מרים. (עיין גם שמירת הלשון ח"ב פרשת בהעלותך, עמ' ריג בהוצאת "מרכז הספר")

5. כן סבר הסמ"ג, לאוין ט'.

הסיפור. שיטה זו לא נדחתה מן ההלכה, אולם הח"ח נוטה להסתייג ממנה, ובכל אופן מוכיח שמצב ההיתר, אפילו לשיטה זו, נדיר, שכן ישנם כמה דגשים בהיתר זה:

- א. יספר רק בדרך אקראי, תוך כדי שיחה, ולא בכוונה תחילה להפיץ את הלשה"ר⁶.
- ב. כשמספר בדרך ההיתר מותר לו לספר אפילו שמו של מי שסיפר לו, ויספר מה שמע⁷.
- ג. רק מי ששמע בעצמו ב"אפי תלתא" מותר לו לספר הלאה.
- ד. בכל מקרה שאחד מן השומעים לא יספר, בטל ההיתר. כגון שאחד מן השומעים הוא ת"ח, או חבר או אח של מי שסיפרו עליו.
- ה. אסור לפרסם מחוץ לעיר, אא"כ מדובר באירוע גדול שדרכו להתפרסם בכל המדינה.
- ו. התראת המספר לשומעים שלא יספרו הלאה, תאסור עליהם לספר (ובדר"כ אפילו אם רואה ששני האחרים עברו על דברי המספר והלכו וסיפרו).
- ז. בכל מקרה אסור לגרום למצב בו השומע לא יודע שהדברים נאמרו בהיתר, כיוון שבזה עובר המספר על "לפני עיוור".

• גם בשיטת רש"י, שנזכרה בסעיף א', קיימים כל התנאים האלו, חוץ מתנאי א', שהרי אינו חושש לפרסום הדברים⁸.

מבואר, שעל פי התוס' ורבינו יונה אין כלל היתר ללשון הרע באפי תלתא, אלא שנוכחות השלושה מבררת את העובדה שבעצם לא היה פה דיבור רע. אמנם, לשיטת הרמב"ם, הרשב"ם ורש"י יש היתר לדיבורים מזיקים, אולם הרמב"ם והרשב"ם לא התירו מכח היתרו של המדובר, אלא מכח העובדה שהנזק ייגרם בכל מקרה. אם כן, לכאורה יוצא לדינא שדברי רש"י הם נגד כל שיטות הראשונים. א"כ, הגם שהוא מתיר ע"י רשות בכל גווני, מדוע נפסוק כדעת יחיד, נגד כל הראשונים, כאשר ברור שהדבר הוא ספק דאורייתא? אמנם, כפי שכתבנו לעיל, נוכל לומר שבדברי נזק יודו התוס' והרמב"ם לרש"י, שכן טעמו הוא טעמא דמסתבר, וכפי שהוכחנו לעיל, ניתנו הדברים להיאמר, לפחות בשיטת הרמב"ם. על פי זה נוכל לברר תמיהה בדברי הח"ח, שהביא את דברי רש"י להלכה בכלל ב' סעיף י"ג, אולם שינה בדבריו בין הצגת שיטתו בס"ק ג', שכתב שם: "או כוונתו כשאחד סיפר לחבירו ענין עסקו ומסחרו שברצונו ליסע שם לקנות אצל אחד הידוע לו, או שסיפר לו מעניני עוונות שאירע לו", ואילו בהלכה השמיט עניני עוונותיו, וצ"ע, שאם פוסק כרש"י, מדוע לא הזכיר גם עניני עוונותיו? ולפי דברינו יש לתרץ, שמרן הח"ח הבין שבדברי היזק וצער אין מחלוקת, ואילו בדברי גנות לא פסק כרש"י, שכן דעת רש"י היא דעת יחיד בין הראשונים⁹.

6. ובלשונו, שהובאה לעיל: "והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר".

7. למשל: ראובן סיפר על שמעון ליהודה, ויהודה סיפר ללוי, יישכר וזבולון, מותר ללוי לספר לאחר שבאובן סיפר על שמעון כך וכך, שכן זה בדיוק מה ששמע מיהודה ב"אפי תלתא".

8. וכך כתב בבאר מים חיים ס"ק כ"ח: "והנה כל הפרטים שמבוארין לעיל מסעיף ד' ואילך בודאי צריך גם בזה, אבל בפרט דשלא יתכוין לגלות צ"ע שייך גם בזה אחרי דהבעל דין בעצמו גילהו באפי תלתא אם כן בודאי נתרצה בדבר שיתפרסם דחברך וכו'. ונ"ל לחלק, דבענין עסקו ומסחרו כיון דדבר של ממון הוא ונתרצה בדבר מותר אפילו במתכוון לגלות, אבל אם היה עניין אחר שיוכל להגיע לו לבסוף בושט ע"י כגון שגילה לג' אנשים חטא אחד שלו שאם יתגלה זה לאנשים אחרים יגיע לו בושט ע"י אסור אפילו אם ישלמו כל הפרטים אם רק התכוין לגלות, ואף דהבעל דין בעצמו בודאי נתרצה לזה מכל מקום הוא לגלות בושטו נתכוין".

9. ואע"פ שבס"ק כ"ח (הובאו דבריו בהערה הקודמת) מוכח שכוונתו להתיר גם דברי גנות, כאשר לא נתכוון להעביר הקול (ואילו בעניני עסקו ומסחרו מותר כשנתרצה אפילו להעביר הקול), נראה שיש ליישב, אמנם בדוחק, בשתי דרכים:

ניתן לומר שתנאי זה, שלא יתכוון להעביר הקול, הוא גופא החילוק שבין לשון הרע החמור, שמתכוון לגלות בושטו של אדם, יצירו של הקב"ה, ומעשה זה הוא רע ואסור מצד עצמו, לבין אם מדבר בדרך אקראי, שאז אין כוונתו לדבר אודות בריאתו של הקב"ה, ואם כן, ע"י הרשות מותר לספר.

ד. דיון בדיני התשובה על עבירת לשון הרע

ומכל דברינו נוכל לתרץ תמיהה נוספת בדברי החפץ חיים:

ואם עבר וספר על חברו ובא לעשות תשובה- תלוי בזה: אם השומעים דחו את דבריו, ולא נתגנה חברו על ידי זה כלל בעיניהם, אם כן לא נשאר עליו כי אם העון דבין אדם למקום, דהינו שעבר על רצון השם שצוה על זה, כמו שכתבנו לעיל בפתחה, תקונו שיתחרט על שעבר ויתודה, ויקבל על עצמו בלב שלם על להבא שלא לעשות כן, כמו בכל עונות שבין אדם למקום. אבל אם חברו נתגנה על ידי זה בעיני השומעים ונסכב לו על ידי זה הזק בגופו או בממונו או שהצר לו על ידי זה, הרי הוא ככל עונות שבין אדם לחברו שאפילו יום הכיפורים ויום המיתה אין מכפר עד שירצה את חברו, על כן צריך לבקש מחילה מחברו על זה, וכשיתפס ומחל לו, לא נשאר עליו כי אם העון דבין אדם למקום, ויעשה כנ"ל. ואפלו אם חברו אינו יודע עדין כלל מזה, צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה על זה, כיוון שהוא יודע שעל ידו נסכב לו דבר זה.

חפץ חיים, כלל ד סעיף יב

לכאורה קשה: מדוע התנה הח"ח את חובת בקשת המחילה מחברו בכך שנגרם לחברו נזק, והרי אמר שבין כה וכה נתגנה, ומדוע לא יצטרך לבקש את מחילתו על כך שגינה אותו? ועוד יקשה: מדוע אחרי שפייסו, עדיין נאמר שעבר עבירה שבין אדם למקום? לפי דברינו אין זו קושיה כלל, שמדברי מרן הח"ח עולה שבשני המקרים דיבר דברי גנות העלולים לסכב נזק, ובמקרה הראשון לא נתגנה חברו, וממילא נמנע הנזק. אם כן, כל עבירתו היתה דיבור הגנאי, האסור, כאמור, מצד עצמו – שהרי בגנותו את חברו (אם לא נגרם נזק לחברו מגנות זו), עבר עבירה שבין אדם למקום. במקרה זה אינו מחויב לבקש מחברו מחילה, ורק אם דבריו הזיקו לחברו הרי שעבר על עבירה שבין אדם לחברו. להוכחת דברינו, שהח"ח דיבר כאן על חובת בקשת המחילה דווקא כשנגרם נזק, נצטט את דבריו:

... וקל וחומר בזה שנתגנה ע"י בעיני השומעים והוצר לו על ידי זה...

... וצריך עיון אם לעת עתה לא הגיע היזק וצער לחבירו על ידי דיבורו, אך יש לחוש שברכות הזמן יוגרם לו על ידי זה היזק וצער, ובא המספר לעשות תשובה על עונו אם חייב לפייס אותו עבור זה או שיעשה רק תשובה למקום, (הא פשיטא דאם עשה רק תשובה למקום ואחר כך נסכב ע"י דבריו הקודמים היזק וצער לחבירו דהוא מחוייב לפייס אותו עבור מה שגינה אותו) או לא, וצ"ע...

שם בבאר מים חיים ס"ק מ"ז, ובס"ק מ"ח

אמנם, ניתן לדרחות דברינו ולומר שידוע שגם בעבירה שבין אדם לחבירו צריך לעשות תשובה לפני המקום, וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות תשובה¹⁰. ברם, אין זה נראה, שכן אע"פ שחייב לעשות תשובה

ניתן גם לומר שסמך בסעיף זה על שיטתו בדברי הרמב"ם שמתיר ב"אפי תלתא" בכל סוגי הדיבורים, וא"כ התיר בבושת לא מטעמא דקיבל רשות לספר, אלא מטעמא דעתיד להגלות, וכשיטת הרמב"ם.

10. "כל מצות שבתורה בין עשה בין לא תעשה אם עבר אדם על אחת מהן בין בודוין בין בשגגה כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא" (הלכות תשובה, א, א).

לפני המקום, עדיין עבירה זו נקראת עבירה שבין אדם לחבירו, ואילו הח"ח קורא לצד הגנות שבדיבור עבירה שבין אדם למקום.

ה. סיכום הדברים להלכה

בדברי גנות: אין רשותו של אדם לגנותו מתירה זאת, אא"כ סיפר הדברים בפני שלושה וגם נתקיימו כל התנאים¹¹ שנזכרו בשיטת הרמב"ם לעיל¹².

בדברי נזק: אם קיבל רשות מפורשת, או לחלופין שמע הדברים מפי בעל הדברים בעצמו במעמד שלושה, מותר לו לספר, ובתנאי שיתמלאו כל התנאים הנ"ל (למעט תנאי א').

ראוי לבחון היטב בכל מקרה ומקרה האם אמנם בדברי הנזק לא מעורבת כלל גנות, והאם אפשר להיות בטוח שדבריו לא יצאו משליטה ויגרמו נזקים גדולים.

ויהא חלקנו ממדברי דברי תורה, ולא ממחפשי היתרים לדברים אסורים, אמן.

11. כולל תנאי א' - שלא יתכוון להעביר הקול.

12. כלומר, ההיתר בנוי על שיטת הרמב"ם, שבכל מקרה יודע, דלא גרע הוא בעצמו מאחר שסיפר, ולא על שיטת רש"י. ואע"פ שכתבנו דעתנו, שגם הרמב"ם לא התיר בגנות, הרי מרן הח"ח לא הזכיר זאת, וא"כ ניתן לסמוך על אילן ענק זה, אולם כפי שכתב בעצמו: "ראה אחי כמה יש להתרחק מקולא זו שכמעט אין לה מקום במציאות... לכן השומר נפשו ירחק מזה" (כלל ב' סעיף י').